

lıca tasvir eden Evliya Çelebi de sivri bir burun üzerinde 600 adımlık bu kalede 300 muhafızın bulunduğunu, ayrıca yetmiş kadar ev ile Kanûnî Sultan Süleyman adına yaptırılmış küçük bir caminin yer aldığını belirtir. Burada ayrıca beş dükkân bulunduğunu yazan Evliya Çelebi, asıl yerleşmenin kale dışında güney tarafta olduğunu, burada 200 ev, yirmi dükkân, üç at değirmeni ve bir hanın yer aldığını kaydeder. Bu rakamlara göre 1000 dolayında nüfusa sahip olan Ebûkîr küçük bir kasaba özelliği taşımaktaydı.

Ebûkîr'in adı en çok Napolyon'un Mısır seferi sırasında duyulmuştur. 1 Ağustos 1798'de burada meydana gelen büyük deniz savaşında İngiliz Amiralali Nelson Fransız donanmasını imha ederek Fransa'nın kara ordusunu deniz desteğinden mahrum bıraktı. Öte yandan Köse Mustafa Paşa kumandasındaki Osmanlı kuvvetleri, 25 Temmuz 1799'da, Akkâ'dan mağlûp olarak dönen Napolyon tarafından burada yenilgiye uğratıldı ve Ebûkîr Kalesi Fransızlar'ın eline geçti. Osmanlı Devleti'ne yardım etmek ve Mısır'daki Fransız işgaline son vermek üzere gelen Amiral Abercromby idaresindeki İngiliz ordusu, 8 Mart 1801'de buradan karaya çıktıktan sonra 21 Mart'ta Fransız kumandanı Menou'yu mağlûp etti. Bir süre sonra da Kaptanıderyâ Küçük Hüseyin Paşa emrindeki Osmanlı kuvvetleri aynı sahillere Mısır'a girdiler. Bunun ardından İstanbul önünden çekilen İngiliz donanması, intikam için Mart 1807'de İskenderiye ve Ebûkîr'i istilâ etti. Bu dönemlerde Ebûkîr iyi bir sığınak ve demir atmaya elverişli bir yer olmasına karşılık kasaba fazla mâmur değildi. Mısır sahilleri daha önce Tersâne-i Âmire'ye bağlı iken İngilizler'in Mısır'dan çıkarılmasından sonra Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın tasarrufuna geçti (Cevdet, VIII, 128).

Ebûkîr bölgesi kumlu, ekilmemiş topraklar ve palmiye ağaçları ile süslü bir yapıya sahipti. Bölgedeki üç göl batıdan doğuya Meryût, Ebûkîr ve Edkû adlarını taşımaktaydı. 120.000 dönüm büyüklüğündeki Ebûkîr gölü hakkında en eski bilgiler Kalkaşendî tarafından verilmektedir. Ona göre göl kıyısında nâdir kuşlar yaşıyordu ve gölde balık boldu; avlanan kefal balığı İskenderiye halkının beslenmesine yarıyordu. Kıyılarda mevcut tuzlalardan elde edilen tuz Avrupa'ya satılıyordu. Fransızlar 1798'de Mısır'a girdiklerinde Ebûkîr gölünün denizle bağlantısı mevcuttu; daha sonra denizle bağ-

lantısı kesildi. Edkû ile Ebûkîr göllerini dar bir arazi ve sağlamlaştırılmış bir su bendi birbirinden ayırmaktaydı. 1819'da açılan Mahmûdiye Kanalı ve İskenderiye-Kahire demiryolu buradan geçmiştir. Batıdaki Meryût gölü ise Ortaçağ'larda kurumuş, 1801'de İskenderiye'nin İngilizler tarafından kuşatıldığı esnada tekrar su ile doldurulmuştur. 1887-1888'de Ebûkîr gölü bir İngiliz şirketi tarafından kurutulup bereketli tarım alanı olarak kullanıldı. Bu göller muhtemelen Nil'in denize döküldüğü yerin değişmesi, denizin kabarıp çekilmesi sonucu meydana gelmişlerdi. Bugün İskenderiye'nin merkez ilçesi el-Münteze'ye bağlı bir kasaba olan Ebûkîr'in 1986'da yapılan sayıma göre nüfusu 28.573'tür.

Mısır'da Ebûkîr adını taşıyan başka yerleşim bölgeleri de vardır. Bunlar arasında, Aşağı Mısır'da Buhayre vilâyetinde Reşid kazası dahilinde Soronbay şehrine ait bir küçük belde ile, Yukarı Mısır'da Kenâ vilâyetinde Lüksor kazasında Armant şehrine dahil küçük bir yerleşme yeri zikredilebilir. Ayrıca Orta Mısır'da Mînye'nin kuzeyinde Bûkîr (Bûkîrân, Bûkîrât) adlı bir dağ vardır. Efsaneye göre, Cebelüttayr üzerine Bûkîr adı verilen beyaz bir kuş türü yılda bir kere belli bir zamanda toplanır, kuşların her biri dağda bulunan bir çatlağa sırayla başlarını sokar ve daha sonra kendilerini Nil'e atarlardı. Bir müddet yüzdükten sonra geldikleri yere dönerlerdi. Bu durum, içlerinden birinin başının çatlakta sıkışıp ölmesine kadar devam ederdi. Bunun üzerine geride kalanlar da çekip gider, bir yıl sonra aynı zamana kadar orada bu kuşlardan hiçbirini görmezdi.

BİBLİYOGRAFYA :

Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 102-103; Müstevfî, *Âşârü'l-bilâd*, Beyrut, ts., s. 271; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, III, 303, 386; Pîrî Reis, *Kitâb-ı Bahriye* (nşr. Ali Haydar Alpagot — Fevzi Kurdoğlu), İstanbul 1935, s. 706-709; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, X, 700-703; Ali Paşa Mübarek, *el-Hiştâ'ü'l-Tevfîkiyye*, Kahire 1305/1886, I, 13 vd.; Küçük Çelebizâde Âsım, *Târih*, İstanbul 1282, I, 70; Ceberti, *Acâ'ibü'l-âşâr*, III, 1 vd.; Cevdet, *Târih*, VII, 39-42; VIII, 128; Dehêrain, *"L'Egypte Turque"*, *Histoire de la nation égyptienne*, Paris, ts., tür.yer.; P. J. Vatikiotis, *The History of Egypt*, London 1985, s. 42-43; Seyyid Muhammed Mahmud, *XVI. Asırda Mısır Eyaleti*, İstanbul 1990, s. 196-197, ayrıca bk. İndeks; Combe, "Alexandrie Musulmane", *Bulletin de la Société de Géographie d'Égypte*, XV, Paris 1895, s. 201, 238; XVI (1896), s. 111-171, 269-292; C. H. Becker, "Ebûkîr", *IA*, IV, 65-66; a.mlf., "Ebûkîr", *DMİ*, I, 291-293; G. Wiet, "Abûkîr", *EI²* (Fr.), I, 172-173.

ATILÂ ÇETİN

EBÛKUBEYS

(جبل أبي قيس)

Kâbe'nin yaklaşık
100 m. doğusunda bulunan
küçük bir dağ.

Mekke şehri Ebûkubey's ile Kuaykiân dağları arasında yer alır. Ezrakî'ye göre İyâd veya Mezhic kabilesinden Ebû Kubey's adlı bir şahıs burada bir bina yapma teşebbüsünde bulunduğu için bu dağa Ebûkubey's adı verilmiştir. Yâkût ise İbn Hişâm'a dayanarak Cürhûm kabilesinden Ebû Kubey's b. Şâmih'in, Amr b. Müdâd ile amcasının kızı Meyye arasında bozduğunu, bunun üzerine Amr'ın kendisini öldürmeye karar verdiğini öğrenince bu dağa kaçtığını, daha sonra bu dağın Ebûkubey's adıyla anıldığını söyler. Hz. Âdem'in ilk ateş parçasını (kabes) bu dağdan aldığı için dağa Ebûkubey's adını verdiği veya Hacerülesved'in buradan alınmış olması sebebiyle bu adın verildiği yolunda rivayetler bulunmakla beraber Takıyyüddin el-Fâsî ilk rivayetin daha doğru olduğunu ifade ettiği gibi Ezrakî de bu rivayetin Mekkeliler nezdinde meşhur olduğunu belirtmiştir (*Âh-bârü Mekke*, II, 267).

Öte yandan Nûh tufanından Hz. İbrâhim'in Kâbe'yi inşa ettiği tarihe kadar geçen süre içinde Hacerülesved'i saklayıp koruduğu için bu dağa Câhiliye devrinde "el-Emîn" denildiği, ayrıca el-Ahşebü's-şarkî, Seyhü'l-cibâl ve el-A'râf adlarıyla da anıldığı bilinmektedir. Rivayete göre Cenâb-ı Hak Nûh tufanı sırasında Hacerülesved'i bu dağa emanet etmiş ve Hz. İbrâhim de Allah'ın, "İnsanlar arasında hacca ilân et" (el-Hac 22/27) emri üzerine bu dağa çıkıp insanları hacca davet etmiştir. Halk Mekke vadisine yerleşmeden önce sel tehlikesi olmadığı için yerleşim alanı olarak burayı seçmişti. Ebûkubey's dağı Câhiliye döneminde halkın mukaddes saydığı yerlerdendi. Mekke'nin zâhid ve âbidleri buraya çıkarak itikâfa çekilirlerdi. Hz. Peygamber kendisini en çok üzen olayın, Tâif'te İbn Abdüvâil b. Abdükülâl'den (Abdüvâil b. Amr) kendisini himaye etmesini istediği zaman onun bu teklifi reddetmesi olduğunu söyler. Bu olaydan sonra üzgün bir halde Mekke'ye dönerken Hz. Peygamber'e gelen bir melek Ebûkubey's ile Kuaykiân dağlarını (Ahşebeyn) gösterek, "Eğer bu iki dağın Mekkeliler üzerine çökerek bütün müşrikleri ezmesini

istersen onu da yaparım" deyince Hz. Peygamber, "Hayır! Ben onların soyundan Allah'a şirk koşmayan bir nesil gelmesini isterim" buyurmuştur (Buhârî, "Bed'ü'l-ğalk", 7).

İslâm tarihinde önemli bir yeri olan Dârülerkam bu dağın eteğinde bulunduğu gibi sa'y*'in başlangıç noktası olan Safâ tepesi de Ebûkubey's dağının eteğinde yer almaktadır. Kamer süresinde (54/1) zikredilen **inşikâku'l-kamer*** mûcizesi de İbn Abbâs ve İbn Mes'ûd'dan gelen bir rivayete göre bu dağın üzerinde gerçekleşmiştir (Süyûtî, *ed-Dürrü'l-menşûr*, VII, 670-672). Abdullah b. Zübeyr Haccâc tarafından Mekke'de muhasara edilirken kurulan iki mancınıktan birisi Ebûkubey's üzerine yerleştirilmişti. İlk Senûsî zâviyesi de 1837 yılında bu dağın üzerinde bina edilmiştir.

Ebûkubey's'in en üst noktasında 1980'li yıllara gelinceye kadar varlığını koruyabilmiş bir mescid vardı. İbrâhim Mescidi olarak anılan mâbedin tarihinin çok eskilere dayandığı ve son olarak Hintli bir müslüman tarafından 1257'de (1841) yeniden yaptırıldığı bilinmektedir. 1980'den sonra Ebûkubey's'in tamamı Suudi ailesi tarafından istimlak edilerek üstüne saraylar, altına da Harem'i Azîziye ve Mina'ya bağlayan tüneller inşa edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Bed'ü'l-ğalk", 7; Ezrakî, *Aẖbârü Mekke* (Melhas), I, 65; II, 266-268; Fâkihî, *Aẖbârü Mekke* (nşr. Abdülmelik b. Abdullah), Mekke 1407/1986-87, IV, 45, 49; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (Bulak), XXVII, 87, 88; İbnü'l-Cevzî, *Zâdû'l-mesir*, VIII, 88; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 80-81; Fâsî, *el-'İkdû's-şemîn*, I, 29; a.mlf., *Şifâ'ü'l-garâm bi-aẖbâr'il-beledi'l-harâm* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1405/1985, I, 14-16, 276-279; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-menşûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, Beyrut 1403/1983, VII, 670-672; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, IV, 7-8; G. Rentz, "Abû Kûbays", *EI*² (İng.), I, 136.

ABDULLAH BOKS

EBÜSAİD MEHMED EFENDİ

(ö. 1072/1662)

Osmanlı şeyhülislâmı.

1003'te (1593-94) İstanbul'da doğdu. Hoca Sâdeddin Efendizâde Şeyhülislâm Esad Efendi'nin oğludur. Medrese tahsilini tamamladıktan sonra amcası Şeyhülislâm Hocaâde Mehmed Efendi'den (Çelebi Müftü) mülâzemet aldı. 1613-1621 yılları arasında Rüstem Paşa, Üsküdar Mihrimah Sultan, Sahn-ı Semân, Şehza-

de ve Süleymaniye medreselerinde müderrislik yaptı. Ardından kadılığa geçerek 1621'de Şam, 1623'te Bursa ve Galata kadılıklarına, 1624 ve 1627'de iki defa İstanbul kadılığına tayin edildi. 1629'da Anadolu, 1630'da Rumeli kazaskeri oldu (Naîmâ, *Târih*, III, 46). 1631'de kendisine Gümüllüne arpalığı verilerek kazaskerlikten azledildiyse de 1640'ta yeniden Rumeli kazaskeri oldu. 18 Zilhicce 1053'te (27 Şubat 1644) Şeyhülislâm Zekeriyâyâde Yahyâ Efendi'nin ölümü üzerine meşihat makamına getirildi (a.g.e., IV, 62). İki yıl kadar bu görevde kaldıktan sonra 29 Zilkade 1055 (16 Ocak 1646) tarihinde azledildi (a.g.e., IV, 170). 17 Ramazan 1061'de (3 Eylül 1651) ikinci defa şeyhülislâm oldu. Bu sırada Anadolu kazaskerliğine Bâlîzâde Mustafa Efendi'nin getirilmesi üzerine, mâzul İstanbul kadısı Esad Efendi bu makamın kendisinin hakkı olduğunu ileri sürerek ona karşı çıktı. Çok sert bir mizaca sahip olan Ebûsaid Efendi Esad Efendi'yi huzurunda tartakladı. Bu hareketi ilmiye mesleğine karşı bir hakaret olarak gören ulemânın tepkisi üzerine Ebûsaid Efendi 11 Ramazan 1062'de (16 Ağustos 1652) görevden alındıysa da bundan iki yıl sonra 12 Safer 1064 (2 Ocak 1654) tarihinde üçüncü defa şeyhülislâm oldu. Bir yıl dört ay kadar kaldığı bu görevi sırasında sadâretin Derviş Paşa'dan alınıp onun yerine daha uygun bir vezîriâzam bulunması çalışmalarına girdiği gibi bu makama İpsir Mustafa Paşa'nın getirilmesinde de faal rol oynadı. Ancak bu faaliyetleri onun azline yol açtı. İpsir Paşa'ya karşı çıkan âsiler vezîriâzam ile şeyhülislâmın idam edilmesini istediler. Bu arada Ebûsaid Efendi'nin konağına saldırarak atası Hasan Can Çelebi zamanından beri birikmiş olan aileye ait eşya ve kitapları yağmaladılar. Güç durumda kalan IV. Mehmed İpsir Paşa'yı zorbalara teslim ettiyse de Nakîbüleşraf Zeyrekzâde'nin karşı çıkması üzerine Ebûsaid Efendi'ye dokunmadı ve onu şeyhülislâmlıktan azlederek bu makama Koca Hüsâmzâde Abdurrahman Efendi'yi getirdi. Ebûsaid Efendi çiftliğinde oturup affı için haber beklerken Çınar Vak'ası'nda kendisini destekleyen saray ağaları öldürülünce ümidi kırıldı, hatta muhaliflerinin gayretiyle arpalığı olan Gelibolu'ya gönderildi. Bir müddet sonra İstanbul'a dönmesine izin verildiyse de 1072 Zilkadesinde (Hazaran - Temmuz 1662) vefat etti ve Eyüp'teki aile mezarlığına gömüldü. Şeyhülis-

lâmlık süresi toplamı dört yıl iki aydan biraz fazla olan Ebûsaid Efendi'nin Said mahlası ile yazdığı manzumeleri bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, I, 295-297; Naîmâ, *Târih*, III, 46, 457; IV, 62, 170; VI, 164, 165, 212; Muhibbî, *Hulâsatü'l-eşer*, I, 127-128; *Devhatü'l-meşâiyih*, s. 50-52; *Sicill-i Osmânî*, I, 187; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 450-453; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, bk. İndeks; III/2, s. 465-466, 472.

MEHMET İPŞİRLİ

EBÜZABİ

(أبو ظبي)

Birleşik Arap Emirlikleri'ni oluşturan yedi emirlikten biri ve bu devletin başşehri.

Toprak bakımından yedi emirliğin en büyüğü olan Ebûzabî'nin (Abudabi) yüzölçümü 67.350 km², nüfusu 798.000'dir (1991). Basra körfezi kenarında yer alan Birleşik Arap Emirlikleri'nin en uzun sahiline sahip olan Ebûzabî güneyde Suudi Arabistan, doğuda Dübey ve Uman, batıda ise Katar'la komşudur. En önemli yerleşim merkezleri, emirliğin başşehri olan Ebûzabî ile Ayn ve Zâid'dir. Ebûzabî (1985'te nüfusu 243.000) aynı zamanda Birleşik Arap Emirlikleri'nin de başşehridir ve karadan Makta' adlı dar bir boğazla ayrılan üçgen şeklindeki bir adadan oluşur.

Ebûzabî Emirliği'nin iç kesimlerde kalan topraklarının sınırları çok yerde tam belirli değildir. Suudi Arabistan, Uman ve Birleşik Arap Emirlikleri arasında ihtilâflı olan Büreymî bölgesiyle ilgili mesele 1975'te çözülmüş (bk. BÜREYMİ) ve bu bölgede Birleşik Arap Emirlikleri'nin tek üniversitesinin bulunduğu Ayn şehri kurulmuştur. İç kesimlerde kalan boş arazilerin oluşturduğu bölge (Rub'ulhâlî çölü) meskün değildir. Halkın çoğunu Benî Yâs kabilesi teşkil eder; İslâmiyet'e bağlılıkları ile tanınan kabile mensuplarının mezhebi Mâlikî ve Şâfiî'dir. Yönetim kadrosu Âl-i Bû Felâh ailesinden gelmektedir.

Benî Yâs kabilesi, o zamanın şartlarına göre karadan gelecek saldırılara karşı gayet emin bir limana sahip olan Ebûzabî adasına 1761'de geldiler; buraya yerleştiklerinde yirmi ev kadar bir topluluk oluşturmaktaydılar. Şahbût b. Ziyâb (1793-1816) liderliğindeki Benî Yâs kabilesi, Necid taraflarından gelerek böl-